

TARİH VE KÜLTÜR SOSYOLOJİSİ

Yazan: Wilhelm E. MÜHLMANN
Çeviren: Talip TUZTAŞ

I –Genel

A-Tarihten Sosyolojiye

B-Tarih ve Kültür Sosyolojisinin Sınırları

1-Kültür Sosyolojisi

2-Tarih Sosyolojisi

I –Genel

A-Tarihten Sosyolojiye:

Dar manada sosyolojinin, seçkin bir tarih ve kültür sosyolojisinden farkı, sosyolojinin ansiklopedik çıkış noktasıyla illiyet bağının bulunmasından kaynaklanır. Sosyoloji başlangıçta bütün kültür bilimlerinin elementlerini ve sayısız tarih felsefesini içinde barındırıyordu. Paul Barth, daha 1897’de, sosyolojiyi tarih felsefesine indiriyor (özdeşleştiriyor), onu genel kültür bilimlerinden biri olarak diğerlerinden kavramaya çalışıyordu. Bu esnada sosyoloji, bir taraftan gelişme çizgisini sürekli olarak bu tarih felsefelerinden kurtarıp günümüz sosyal gerçekliğinde var olan yapılar, işlevler ve formlardan oluşan deneysel bir bilim dalı olmaya yöneltirken, diğer taraftan sosyal, iktisat, din, edebiyat ve hukuk tarihlerine, etnoloji ve folklor vs. gibi bilimlere sosyolojik kabul gören ve sürekli artan materyal sunuyordu. Sosyolojinin, “Tarihten Sosyolojiye” (Carlo Antoni) sloganıyla karakterize edilebilecek gelişme eğilimine, yani ihtisaslaşmasına karşı Max Weber, Ernst Troeltsch, Richard Thurnwald ve başka araştırmacılar az çok tarihe ait konu ve görevleri sosyolojiye katmak istiyorlardı. Böylece sosyoloji için tarihin sezgisi, Alexis de Tocqueville, Numa Denis, Fustel de Coulanges, Hippolyte Taine, Jacop Burckhardt ve Lorenz v. Stein’in araştırmalarında görüldüğü gibi, tekrar geri dönüyordu.

Tarih ve kültür sosyolojisinin inceleme tarzı”sahaların karşılıklı tesirlerini” doğru biçimde ortaya koyduğu için tarihin kaçınılmaz bir gelişim ürünü idi. Ancak bu gerçek, hukuk, politika, iktisat ve din tarih yazarları tarafından, her yerde, ”yetersiz” olarak kabul ediliyordu; çünkü, politika, iktisat, hukuk vs. gibi sahaların karşılıklı etkileşiminden doğan tarih ve kültür sosyolojisinin konusu ile”kategoriler geçişi (intikali)” problemleri hiç bir gelenekçi tarih ya-zarına uygun düşmüyordu; başka bir deyişle, bu konularda masalarının çekmecelerinde hiç bir şey yoktu. Tarihin “sosyolojik” önemi, kategorilerin birinden diğerine doğru biçimde geçişi sağ-lamasına dayanıyordu (Antoni); fakat burada “üretim ilişkilerini” bağımsız nitelikler (değişken) olarak kabul ettiği için, materyalist tarih anlayışının çıkış noktasının farkına varamadı. “Alt-yapı” ve “Üstyapı” problemlerinin uyandırdığı ilgi ve itiraz bir çok düşünürü kendisine çeker-ken, “kültürün üslup bütünlüğü” fikri de M. Scheler ve A. Vierkant tarafından dile getirildi.

Kendilerini itiraza uğramamış, genel geçer bir metodun sahibi sayan politik tarihçiler arasında sosyolojiye dönüş hareketi, (bilinçlere yıpratıcı etkiler yapan I. Dünya Savaşı'na ka-dar), çok geç ve çok yavaş gerçekleşti; buna karşılık, en önemli karakteristiği "olay"lara "yapı"lardan daha az yer veren metod iktisat, hukuk, din üzerinde çalışan (genel) kültür tarihçileri ve etnologlar arasında kendine yer buldu. Burada, Ernst Troeltsch ve Max Weber dışında, en yaş-lı nesilden, öncelikle Eberhart Gothein, Otto Hintze, Josef A. Schumpeter, Werner Sombart, Alfred Weber; etnologlardan Richard Thurnwald başta olmak üzere, en genç nesilden Otto Brunner, Hans Freyer, Alfred v. Martin, Alexander Rustow ve Theodor Schieder'i anımsamak gerekir

B-Tarih ve Kültür Sosyolojisinin Sınırları :

1-Kültür Sosyolojisi :Scheler, sosyolojiyi kendi içinde gerçek ve kültür sosyolojisi olmak üzere ikiye ayırmaktadır; fakat bu iki alt disiplin de insan davranışlarına ait bilimlerdir.

Ona göre sosyolojideki bu davranışlar eğer üreme, güç ve gıda eğilimleri gösterirse ve aynı zamanda hedefi gerçekliklerin değişimi yönünde ise, gerçek sosyoloji kadrosundadır; buna karşın özellikle fikri (manevi) hedeflere ağırlık veriyorsa kültür sosyolojisinin içine girer.

Scheler'in gerçek ve kültür sosyolojisi ayrımı ile materyalist tarih anlayışının "altyapı" ve "üst yapı" ayrımı açık bir biçimde örtüşmektedir. Bir başka toplum ve kültür sosyolojisi ayrımı da Vierkant't'a aittir. Vierkant'a göre toplum sosyolojisi "gruplar, sevk ve idare, itaat, ceza, cemaat, kavga, güç, değişim (takas veya mübadele) vb." gibi özel sosyalleşme biçimleriyle uğraşır. Bu tanım, anlam yönüyle, Georg Simmel'in "Formel Sosyoloji"si ile benzerlik gösterir; buna karşılık kültür sosyolojisi, kültürü, toplumun tarihi formları ve toplum bütünlüğü içinde inceler. Örneğin, 18. yy. Fransız Toplum, Çin Ailesi vb. gibi. Bu nedenle kültür sosyolojisi, formal sosyolojinin aksine içeriği itibarıyla, objenin niteliklerini ayırtmaz. (Alfred Weber "kültür sosyolojisi" başlığını sık sık kullanmasına rağmen tarifini hiç yapmamıştır).

Her şeyden önce kültür sosyolojisi, burada, beşeri grup davranışlarını ve beşeri gruplara ait kültür formlarıyla uğraşan bir yaklaşımı (anlayışı) temsil etmelidir. Nitekim kültür sosyolojisi, bir kurumlar bilimidir. Bunu kural olarak kabul edersek, belli ilişkiler içinde beşeri davranışların tipolojik değişimlerini Max Weber'in açıkladığı görülür. Sosyoloji, önce yapısal ve fonksiyonel sosyoloji olarak farklılaşır ve sonra da kültür sosyolojisi ile karşılaştırılır. Fonksiyonel sosyoloji, davranışların var olan biçimlerini tasarlama ve kurallara bağlı bu tip süreçleri işlenecek hale getirmeyi çalışır. Yapısal ya da kültür sosyolojisi ise davranışların ken-disini değil, aksine kurumsal davranışları, norm ve değerleri konu edinir.

Tablo-1

Fonksiyonel ve Yapısal Sema
Sosyal Gerçeklik

Fonksiyonel (Tesir) İlişkiler	Yapısal (Anlam) İlişkiler
Sosyo-kültürel farklılıklar (=Roller)	Kültür deęiş(tir)meleri (=Fenomenler)
<u>Anlaşmalar,Adetler, Usuller,Oyun kuralları, Haklar</u>	
“Hareket içinde”var olan davranışların akışı (= Sosyal süreçler)	Kurumlaşmada davranış modelleri (=Geçerli olan model)
Fonksiyonel Sosyoloji	Yapısal (kültür) Sosyoloji

Kültür sosyolojisinin temel görevi, değişik kültürlerdeki “*zamanlı ve mekanlı*” kurum-ların karşılaştırmalı incelemelerini yapmaktır. Özel sosyolojileri,örneğin teknik,iktisat,hukuk, din sosyolojilerini,politik biçimleri,bunlardan başka eğitim,sanat,müzik ve edebiyat sosyolo-jilerini de buraya yerleştirmek gerekir.

2-Tarih Sosyolojisi :

Tabloda görüldüğü gibi, fonksiyonel ve yapısal sosyoloji diyalektik olarak birbiri üs-tüne yerleşmiştir.“Kurumsal ilişkiler” kavramı, ya müspet ve menfi davranışlar çerçevesinde ortaya çıkan bir modelin kurumsal yapısının bilgisinden ya da var olan davranış süreçlerinin kendisinden çıkarılır. Kurumlar,davranış süreçlerinin somutlaşmış biçimleri olup,bilinçle in-tibak edilmiş beşeri davranışlardan örülen veya oluşturulan bütün kültür fenomenlerinde açık-ça kendini hissettirir;bu davranışlar sayesinde değişir ve değiştirilir. Bunların içinde tarihi bir boyut vardır. Yapı veya kültür sosyolojisinin fonksiyonel antitezi vasıtasıyla Tarih sosyoloji-sine ulaşılır. Görüldüğü gibi,kültür sosyolojisi ile tarih sosyolojisinin ilişkisi yatay (yan yana) değil,aksine art ardadır (Örneğin. tabaka ve sınıf gibi).Metodolojik bir çizgi içinde anlam iliş-kilerinin incelenmesi çok faydalı ve gerekli iken, bunun yerine sürekli baştaki soruya geri dö-nülür: Bu yapılar nasıl oluyor ve ne vasıtasıyla değişiyor?.Tarih ve kültür sosyolojisinin farkı,pratikte özel hiç bir rol oynamaz,önemli çalışmalarda (Örneğin Max Weber’in çalış-malarında) daima her ikisi de birbiriyle birleştirilir ya da uzlaştırılır. Gerçek bu iken,teorik tarih kavramı kültürden daha yüksek bir yere sahip olduğunu iddia etmektedir. Bilimsel tarih ve kollarındaki araştırmalarda metot başlığı olarak,tarih ve kültür sosyolojisinden başka daha esaslı inceleme tarzı yoktur.Buna geniş bir ilgi ve alaka vardır;ancak bu ilgi ve alakanın sınırlı olması gerekir.Zira,bugün ne“tarihi”değildir ki?Yerel genişliği ve zaman açısından derinliği olan günümüzün bol tarihi materyali

tarihi kültür araştırmalarının bütün kısımlarında her zaman geniş bir bilimsel sınıflamanın yapılabileceğini bize gösterir.Arkeolojik kazılar,Asya,Afrika,Amerika ve Okyanusya’da yapı-lan etnografik araştırmaların verileri“Avrupa merkezli”tarih çerçevesini kırmış ve bir genel insanlık tarihi sorununu tartışmaya açmıştır. Ancak bu yaklaşımlar bırakınız Ranke’yi, Karl Laprechts ve Troeltsch’in yaklaşımlarını bile dışarıda bırakır. Her şeyden önce etnografyanın materyali kaçınılması olanaklı olmayan tartışmayı ve entegrasyonu gerektirir;aynı şekilde bu, eski ve yakın tarihi kazılar için de geçerlidir. Bununla beraber tarih ve kültür sosyolojisinin görevlerinin akademik olmadığı söylenemez; aksine bir bilim dalı olarak sosyoloji çerçeve-sinde tarihi bilimlerin sağlıklı materyaline bir sosyolojik-kategorik nüfuz etme yoluyla görev-lerini başarabilirler. Şimdiye kadar ileri sürülenler sadece ilham ve

uyandırmalardır.(Bu an-lamda Max Weber'in çalışmalarına ait zengin içeriğin doğru neticeleri hala tazeliğini koru-maktadır).Genellikle bireysel araştırmacıların araştırmalarında,kapsamlı görevi tek başlarına ye-rine getiremedikleri(başaramadıkları) için,önemli bulgulara dikkat etmeksizin hemen acemice tenkide giriştikleri görülür (Burada Oswald Spengler,Arnold J.Toynbee,Alfred Weber ve diğerlerinin kapsamlı araştırmaları da bulunmaktadır) Artık gelecekte önemli konular ancak ortak çalışmalarla başarılı çözümlere ulaşabilecektir.

[Bu makale;Handwörterbuch der Sozial-Wissenschaften,Band:4, Gustav Fischer Stuttgart,J.C.B.Mohr(Paul Siebeck),Tübingen,Vandenhoeck&Ruprecht,Göttingen,1964,s. 408-410 sayfalarından tercüme edilmiştir.(Not:Tercüme,uzun makalenin birinci kısmını içerdiği için makalenin literatürü alınmamıştır)].